

TÓTH ESZTER ZSÓFIA *

Test, identitás, nemiség - a két világháború közti prostitúció elemzése

Bokor Zsuzsa: *Testtörténetek. A nemzet és a nemi betegségek medikalizálása a két világháború között Kolozsváron*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2013.

Nagy örömmel és érdeklődéssel vettem kézbe a kötetet és nem csalódtam: fontos kérdésről szól, megalapozott elméleti háttérrel, unikális és izgalmas források alapos feldolgozásával. Ahogyan a szerző a kötet bevezetőjében írja, 1999-ben jutott hozzá a Bálint Zoltán romániai magyar pszichológus által összegyűjtött magán forrásgyűjteményre a Teleki Intézetben, többek között Bárdi Nándor és Kovács Éva segítségével: „A két világháború között fejüket prostitúcióra adott nők élettörténeteire, leveleire és naplóira.” (10.) A szerző ezen kívül is nagyon alapos forráskutató munkát végzett: orvosi forrásokat, szabályzatokat, törvényeket, sajtóanyagokat is elemzett. (10.)

„A prostitúcióként definiált megélhetés nyilvánvaló diszkriminálását elsősorban az tette lehetővé, hogy a női testnek ez a fajta gazdasági hasznosítása nem került be a munka legitim fogalmába” – írja Gyáni Gábor a prostitúció 19. századi helyzetével kapcsolatban.¹ A prostitúció gyakran rendészeti és egészségügyi kérdésként jelenik meg. A családi kereteken belüli ellenőrzött szexualitás mellett ezen illegitim terepet veszélyesnek tartotta a rendőrség mind közegészségügyi, mind erkölcsrendészeti szempontból.² A prostituáltak – kihívó ruházatukkal és viselkedésükkel – megbélyegeztek, társa-

* Tóth Eszter Zsófia, Veritas Történetkutató Intézet, Budapest, tudományos főmunkatárs, eszter.zsofia.toth@veritas.gov.hu

¹ Gyáni Gábor Könyvörletesség, fegyelmzés, avagy a szociális gondoskodás genealógiája. In: *Történelmi Szemle*, 1999. 1–2., 57–84.

² Horváth Sándor: *A kapu és a határ. Mindennapi Sztálinváros*. Budapest, Történettudományi Intézet, 2004, 197.

dalmilag kirekesztettek voltak, s szintűgy megbélyegzett nyilvános terekben tartózkodtak.

Hatalom, identitás és diskurzus kérdéseit is alaposan áttekinti a szerző (22.), külön vizsgálati célul tűzi ki a nyelvhasználat elemzését. (24.) Érdekes elméleti kérdés a mikro- és makroszintek átjárhatóságának kérdése, melyről Bokor Zsuzsanna úgy ír, hogy az egyéni narratívákból konstruálódott mikroszintet a szociális mezőnek egy nagyobb léptékű deskripciójával egészíti ki. (24.)

Alapvető kérdése a kötetnek: hogyan konstruálódik a prostituáltak csoportja, mi tesz egy nőt prostituálttá? (27.) A kötetben Bokor elemzi, hogy milyen megközelítései vannak a prostituáltlétnek: a gazdasági motiváció (29.), a feminista megközelítés (30.), a pszichológiai motivációk (34.) Az időrendi áttekintés egyúttal diskurzus- és reprezentációtörténet is. A gazdasági motiváció kérdésénél időzzünk el egy kicsit: már Judith R. Walkovitz kutatásaiból is kiderül, milyen vékony a határvonal a 19. századi Angliában a nagyvárosba bevándorló fiatal lányoknál, majd segédmunkát végző nőknél a tekintetben, hogy prostituáltak vagy segédmunkások lesznek. Bokor Zsuzsa kötetében is hangsúlyozza, hogy ezek a bevándorló nők általában több mesterséget is kipróbáltak (167.), tehát a közhiedelemmel ellentétben az, aki prostitúcióra adja fejét, nem biztos, hogy prostituált marad. Ez is alátámasztja, hogy leginkább munkaként értelmezhető e tevékenység. (Nem véletlen, hogy jelenleg a magyar prostituáltak érdekvédelmi szervezete *Szexmunkások Érdekvédelmi Egyesülete* néven működik.)

Fontos, hogy erkölcsrendészeti szempontból, a rendészeti nyilvántartások szerint bordélyházi és magánprostituáltak léteztek abban az időben, és külön elbírálás alá estek az „idegen” prostituáltak. A felügyelet funkcióját tehát a rendőrök és az orvosok látták el (51.), akik foucault-i értelemben véve felügyelték a társadalmat (131.). A századfordulón Kolozsvárnak 10 bordélyháza volt, 62-70 nővel (57.). Azonban nem mindenki „főállásban” dolgozott prostituáltként, hanem keresetét ezzel egészítette ki. Fontos megállapítása a szerzőnek, hogy a prostituáltakat nem tudták besorolni a nőkkel kapcsolatos társadalmi elvárásrendszerbe (anya- és feleségszerep, a privát szférába való visszahúzódás, egyszerű öltözködési mód, passzív szexuális szerep stb.) (60.).

Szerencsés választás, hogy a nemi betegségek gyógyítására szakosodott kolozsvári intézményeket is külön elemzi a szerző (86.). A sajtóelemzés kapcsán igen találó az a megállapítása, hogy a sajtó az a hely, ahol rá tudtak kapcsolódni a hivatalos diskurzusokra, azonban megengedhető volt az ettől való eltávolodás és kritika is. Bokor kitér az etnikai különbség kérdésére is: a magyar sajtó közproblémaként tekintett a prostitúcióra (102.), a román sajtó ezzel szemben nemzeti problémaként elemezte a kérdéskört (104.).

Módszertanilag kiválónak tartom, hogy a szerző filmet is elemmez: a *Világrém* című némafilmet, amely azzal a céllal született, hogy a vérbaj megelőzését szolgálja. A film alapmotívuma a prostituált által megfertőzött férfi családjának egészségügyi összeomlása (128.), a filmet Erdélyben mindenhol bemutatták (113.).

Külön fejezet foglalkozik a nőkhoz rendelt társadalmi nemi szerepek ábrázolásával, többek között az úrinővel, aki a „román közgondolkodásban azt a középosztálybeli nőt jelentette, aki ideológiailag támogatta a nemzetet megmentőket” (135.). Ugyancsak fontos szereplője volt a kor szövegvilágának a cseléd. Velük kapcsolatban Gyáni Gábort idézi a szerző: „a cseléd alárendelt, személyében függő, jogilag önállótlan” (143.). Ő maga pedig hangsúlyozza, hogy a „cselédesség átmenetiségében benne rejtett a prostitúcióra tévelyedés lehetősége is”, mivel a cselédpiacon túlkínálat volt, a bérezés pedig alacsony (143.). A szerző arra a következtetésre jut, hogy „a prostituált egy gyűjtőfogalom, amely egyesíti a nem konvencionálisnak tartott szexuális életet élő nőket” (146.). A kötetben elemzi a test külső jegyeit, többek között a tetoválást, amely a bűnöző nő jelének számított (150.). Erről korabeli ábrázolást is közöl (242., 14-es melléklet).

Forrásként használja a szerző az orvosi statisztikákat is: a Bálint Zoltán irányításával végzett vizsgálat során 151, prostituáltként beazonosított nőt kérdeztek meg. Ezen felül Bálint Zoltán és Dominic Stanca leíró statisztikai tanulmányt írt, amelyben 200 prostituált adatainak statisztikai elemzését végezte el (156.). Érdekes kérdést vet fel a szerző, amikor kimondja: „sajnos nem tudni, a megkérdezettek mennyire voltak őszinték, illetve értették-e a nekik feltett kérdéseket, egyáltalán, a kérdőívezés tétje mennyire volt világos nekik” (156.). Feltételezhető, hogy nem voltak teljesen tisztában a kérdőívezéssel, és mint minden ilyen esetben, feltételezték, hogy valamilyen elvárás van velük szemben arra vonatkozóan, hogyan

nyilatkozzanak, – így részben az elvárásoknak megfelelően beszéltek (174.). Érdeemes lett volna a kérdőívekre adott válaszok beszédmódját is részletesebben elemezni, azt, hogy milyen diskurzív keretbe helyezték az adott válaszokat.

Nagyon érdekesek azok az egyéni életutak, amelyeket a statisztikák alapján Bokor Zsuzsanna felidéz. Például: „a megkérdezés pillanatában kilenc éve lépett üzletbe a »jobb kereset« reményében, ezt egyszer sem szakította meg. 14 évesen volt az első szexuális kapcsolata. Kétszer abortált, egyszer három hónapos, egyszer két hónapos terhesen. Nem szült még, nemi betegséggel hússzor volt kórházban, összesen két évet. Úgy véli, hogy erkölcsi élete nem rossz, de vallásos helyzetéről nem nyilatkozik.”

Érdekes a prostitúciós életformáról szóló fejezet, amelyből az derül ki, hogy egyrészt ezeknél a nőknél a kórház sokszor bizonyosan az otthon funkcióját is betöltötte, másrészt a bordélyházi együttélés kényszert jelentett, és nem alkottak valódi csoportot az ott dolgozók. Gondolom, a források szűkössége miatt nem került a kötetbe egy prostituált napirendje, amit szintén érdekes lett volna olvasni.

Ilyen jellegű forrásunk – a *Belügyi Szemlének* köszönhetően – a szocialista időszakra vonatkozóan létezik: „a *Belügyi Szemle* olvasói megismerhették az EMKE-ben dolgozó lányok napirendjét is, majd a rendőrségi razzia következményét: »a lányok 11 óra körül jelentek meg a Blaha Lujza tér környékén és első útjuk fodrászhoz, kozmetikushoz vezetett. Törzshelyük a Dohány utca – Akácfa utca sarkán lévő fodrászüzlet volt. Itt 2–3 órát töltöttek el, majd a belvárosban csavarogtak. 16 óra után kezdtek szállingózni az EMKE, meg az Abbázia presszóba, de voltak, akik a Szabadság Szállóba mentek. Ismeretséget csak arabokkal vagy más külföldi állampolgárokkal kötöttek, magyarokkal szóba sem álltak. Gyakran már ezeken a szórakozóhelyeken kötöttek üzletet.«”³

A statisztikai adatfelmérést végző Bálint Zoltán nem osztotta azt a nézetet, hogy csak a prostituált felelős a nemi betegségek miatt, hanem úgy vélte, a „kuncsaft” is (181.). Ez a korban igen haladó gondolatnak számított, gondoljunk csak arra, hogy a kuncsaft fele-

³ Rosta László: Üzletszerű kéjelgés nyomozása. In: *Belügyi Szemle*, 1982. augusztus

lőssége még ma is csak egyes országokban merül fel. Bálint Zoltán kutatása során egyeseket arra biztatott, írják meg élettörténetüket: ebből hét maradt fent és nyolc levélköteg, illetve két napló (189.).

A kötet összegzésében Bokor kitér arra, hogy a forrásanyag különlegességét az erdélyi orvosoknak a román egészségügyi szférán belüli helykeresése, a román nemzeti diskurzushoz való felzárkózása adja (199.). A nemi betegségek ügye Erdélyen túl nem nyert nagy publicitást, és megmaradt közegészségügyi problémának. A szerző annak elemzését tartja a legfontosabbnak, hogy egy olyan szociális és higiéniai probléma kapcsán, mint a nemi betegség, a társadalmi nem és nemzet problémái milyen különleges konstellációban fogalmazódtak meg (201.).

Izgalmas értelmezési keret, kiváló források, kiváló elemzésekkel. Sok szeretettel ajánlom e kötetet a téma iránt érdeklődőknek.